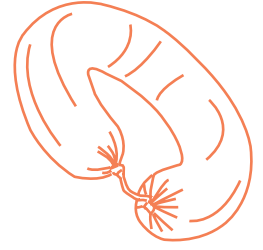
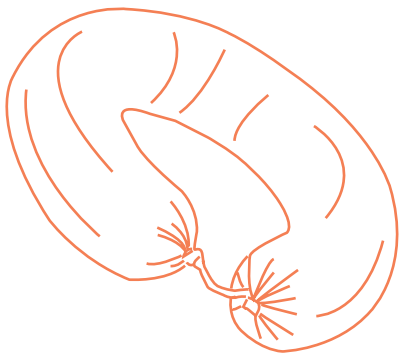

— PER GRANKVIST —

..FOLK RÖRELSER & VARDAGS MIAT

Folkrörelser - skärp er!

Under 2015 kommer ABF tillsammans med Tiden Tankesmedja släppa essäer med olika aspekter på "folkrörelse" vilka sen samlas i en antologi. En rad olika författare med erfarenheter från ideell sektor och idéburet arbete kommer skriva om engagemang, representation, samhällsförändring, nya och gamla rörelser, makt och samhällsnytta.

Förhoppningen är att i arbetet med detta projekt kunna bidra med frågor och analyser för att förstå det moderna engagemangets drivkrafter och hitta vägar att utveckla framtidens folkrörelser.

Varje essä kommer att presenteras på olika sätt och i olika former. Du kan alltid ladda ner texterna på ABF och Tiden Tankesmedjas hemsidor och vi kommer gärna ut för att leda samtal eller möten.

Först ut är essän *Folkrörelser och vardagsmat* av samtidsanalytikern Per Grankvist. En av tidens frågor som han intresserat sig särskilt för är hur och varför personligt engagemang uppstår. Han har tidigare gett ut den kritikerrosade boken *Engagemang – Batman, Putnam och jag* (Volante). Per är välkänd för sitt sätt att använda konst, kultur och historia för att addera oväntade och nya perspektiv på aktuella ämnen. Han är flitigt anlitad som föreläsare och har även medverkat i en lång rad medier.

Vi hoppas på stort engagemang under året och framåt och hoppas att vi kan bidra till mer och fler samtal om engagemang och att bygga rörelse.

Ansvariga för projektet

Jesper Bengtsson, chef Tankesmedjan Tiden

Mattias Vepsä, strategisk rådgivare till ABFs förbundsledning

Layout

Tora Färnström, Tankesmedjan Tiden

Folkrörelser och vardagsmat

av Per Grankvist

...

Att vilja något. Enligt Olof Palme var det detta politik handlar om, i all sin enkelhet. Att vilja förändra är att ge näring åt fantasi och handlingskraft, stimulera drömmar och visioner. En djärv tanke är startpunkten för att göra utopier till verklighet men det är det brinnande engagemanget som förverkligar dem.

Med dessa tankar inleder Palme ett tal inför en entusiastisk publik en tisdagskväll i maj 1964. SSU har kongressfest i Stadshuset och har bett Palme säga några ord. Trots sin ålder talar man fortfarande om den 37-årige Palme som "lovande" vilket beror på att han är känd som statsminister Tage Erlanders unge skyddsling och favorit. I innerfickan ligger de nya visitkortet - ett halvår tidigare har han utsetts till "konsultativt statsråd". Formellt saknar han eget departement. Informellt är inflytandet stort och att han har ambitioner att styra har inte undgått någon. De kommande åren kommer han att få allt större departement att styra över innan han slutligen visar sig värdig att ärva makten.

Palme blickar ut över Blå Hallen och håller ett engagerat linjetal. Genom att beskriva hur han ser på samtiden och engagemangets betydelse definierar han sig själv.

Samtidigt är han mån om att inte skapa onödigt avstånd mellan sig själv och de unga kongressdeltagarna. Han säger "vi" många gånger och slår fast att de delar ett gemensamt öde i att "ständigt ställa frågor och sakligt pröva på nytt, att betvivla auktoriteten och tvivla på auktoriteter."

Men någon palatsrevolution är det inte tal om. Farbroderligt förmanar Palme ungdomarna att förändringen måste ske kontrollerat. Förändringen sker inte mot samhället utan genom samhället.

Palme avslutar talet med en båge till inledningen. "Politik - kamrater - det är att vilja något." Talet är maskinskrivet på liggande kort med dubbelt radavstånd för att kunna göra sista-minuten-ändringar. Det avslutande "något" har Palme kladdat dit med spretig handstil, som för att understryka att ett allmänt engagemang inte kan tolereras. Engagemanget måste ha en riktning, måste kunna omsättas i handling.

Applåderna varade länge. Sedan åkte Palme hem till Vällingby.

Olof och Lisbeth hade flyttat in i det nybyggda radhuset på Tornedalsgatan 18 efter bröllopet 1956. Kanske värmdes Lisbeth en bit från middagen med sönerna några timmar tidigare? Kanske hade hon till och med väntat att äta tills han kom hem? Eller åt de bara kvällsmat? Det beror lite på hur Olof och Lisbeth betraktade sig själva. På 1960-talet var det fortfarande vanligt att

man betraktade måltiden mitt på dagen, benämnd middag, som dagens viktigaste måltid. Kvällsmaten är då lätt: ugnspannkaka, soppa, smörgåsar och en kopp kaffe. Men det var också vanligt att dagens stora måltid åts på kvällen, en effekt av att boplats och arbetsplats skiljs åt under industrialiseringen och man inte längre hann hem för att äta mitt på dagen. Måltiden flyttades, men namnet bestod.

I tjänstemannafamiljer styrde dygden mer än fabriksklockan. Visserligen var arbetsdagarna längre men att stanna kvar sent var redan då ett sätt att visa framfötterna inför chefen. Att kvinnan väntade med att äta tills mannen kom hem från kontoret betraktades närmast som en självklarhet.

Köket var Lisbeths region, såväl av tidens anda som av nödvändighet. Olof var helt opraktisk i hushållsgöromål. Likväl var de förebilder för sin samtid. I reportage efter reportage underströks att Lisbeth hade en egen karriär som barnpsykolog och att Olof var en modern man som hjälpte till i hemmet. Men det var Lisbeth som stod för maten, som i alla andra familjer.

Familjen Palme är varken arbetare eller överklass men väljer en medelklassstillvaro för att det passar dem och deras moderna tankar. De är medvetna om sin status som förebilder och anstränger sig för att inte vara märkvärdiga. De kör en klarblå Saab-kombi, röstar rött och äter samma bruna mat som alla andra. Husnyckeln göms under en sten, som hos vem som helst. Några tecken på en fåbless för dyra viner, komplicerad konst eller måttsydda kläder anas inte i tidningsreportagen. Palmes var som folk var mest.

Det vi stoppar i oss är mer än de ingredienser maten består av, mer än de proteiner, kolhydrater och vattenmolekyler som falukorven, potatisen eller mjölken består av. Det vi äter är alltid en produkt av sin tid, utöver den bokstavliga betydelsen. Genom att studera vad vi ätit till vardags i olika epoker kan vi utläsa en massa om den tiden som ofta glöms bort när historien ska skrivas. Kokboken kompletterar historieboken.

För att kunna sätta människors engagemang då och nu i perspektiv är det praktiskt att använda maten som jämförelsematerial. Vägen till hjärtat går ju via magen. Att vi uppehåller oss i paret Palmes kök på Tornedalsgatan är alltså för att försöka förstå vad de åt till vardags. Min hypotes: möjligheterna att engagera sig har utvecklats lika mycket sedan dess som våra smaklökar.

1960-talets mat är en rätt torftig historia, mätt med våra smaklökar: Spickesill. Pannbiff med lök och skysås. Husmanskost i Tore Wretmans tappning. Salta biten. Bruna bönor. Picnicbrog på konserv med skalpotatis och sönderkokta gröna bönor. Färgskalan är brun med enstaka inslag av orange och gult. När falukorvsring i ugn (smaksatt med ost och Felix tomatketchup, serverat med spagetti ifrån Kungsörnen) introduceras för svenskarna 1960 be-

tecknas det som husmanskost ”med färg och temperament” då det i jämförelse med annan vardagsmat framstod som ett visuellt fyrverkeri, ett smakparty i munhålan.

Palme uppskattade god mat men rätterna fångade aldrig hans intresse i samma utsträckning som sällskapet. Vardagsmaten var därför inte så avancerad: pannstek falukorv, ägg, och potatis var sådant han tyckte om. Till det ett stort glas mjölk.

Rekordåren kallar vi de tre decennier av stark tillväxt som följde efter andra världskriget. Samhället omdanades: det byggs hyresrätter och radhus som aldrig förr och parallellt reformeras institutionerna. Även civilsamhället upplever tillväxten. Medlemstalen verkar ständigt stå nya rekord. Det är också folkrörelsernas rekordår. Folk är medlemmar i körer, bowlingklubbar, lottakårer, frikyrkor, frisksportarrörelser och fackföreningar i en sådan omfattning att antalet medlemskap i Sverige är flera gånger fler än de 7,6 miljoner medborgarna.

Det engagemang för ett sundare och ett mer jämställt land som folkrörelserna haft i ett knappt sekel bär nu frukt: ett stort generöst folkhemsäpple.

Den svarta punkt som avslutar rekordåren är den oväntade höjningen av oljepriset i oktober 1973. Tillväxten tvärnitar förstås. På det följer att alla inte längre kan få det bättre, vilket i sin tur gör att folket röstar på högerpartierna i valet tre år senare i hopp om att de i alla fall kan få något annat.

Att förklara maktskiftet 1976 med att säga att det inte var högern som vann men att vänstern förlorade är ingen tillspetsad analys. Förändringen i sig lockade naturligtvis också. Efter flera decennier av socialdemokratiskt styre spelade innehållet på de blå plakaten i valrörelsen mindre roll än det befriande faktum att de inte var röda? Men bakom valförlusten fanns även en förändrad syn på politik hos folket. Det hade börjat ett knappt decennium tidigare.

Mot slutet av 1960-talet var den ideologiska kamp som arbetarrörelsen drivit i knappt ett sekel över. De djärva tankar som 1800-talets agitatorer talat sig varma för och som av samtiden förlöjligats som orimliga utopier hade förverkligats med hjälp av ett brinnande engagemang under hundra år.

När socialdemokraternas tidigare partisekreterare Sven Aspling sammanfattar kampen i boken *100 år i Sverige. Vägen till folkhemmet* (Stockholm, 1989) konstaterar han utan överdrift att historien om hur ett gammalt klass- och fattigsamhälle under några korta decennier kunde omdanas till ett erkänt välfärdssamhälle är i hög grad historien om den svenska arbetarrörelsens framväxt, arbete och insatser. Självklart har även andra folkrörelser haft avgörande betydelse för viktiga beslut, men ingen av dem var samhällsbyggande i samma utsträckning som arbetarrörelsen. När 1960-talssvensken tittar upp mot hyllan i folkhemmet där folkrörelserna samlat sina troféer kunde hon alltså konstatera att det var nästan fullt. Segrarna har varit många och hade blivit lättare och lättare med åren i takt med att motståndarna uppfattats som mer och mer omoderna. En av de första och mest betydande segrarna – in-

förändret av ett nationellt socialförsäkringssystem i ett Europeiskt land – var dock långt ifrån väntad. De tyska socialisterna hade länge argumenterat för behovet av en sociallagstiftning som skulle kunna funka som något slags skyddsnät för arbetarna men det var Otto von Bismarck, rikskanslern, som drev igenom alltsammans på 1880-talet. Ideologiskt stod han till höger, politiskt ständigt i centrum.

Decenniet tidigare hade Bismarck försökt stoppa arbetarrörelsen genom ett antal anti-socialistiska lagar som förbjöd deras möten, föreningarnas existens och spridandet av socialistisk litteratur. Polisen kunde stoppa, söka och arrestera rörelsens medlemmar på de vekaste grunder, och använde möjligheten flitigt. Trots det, eller kanske tack vare det, växte arbetarrörelsen eftersom den sågs som punkig. Eftersom enskilda personer fick lov att kandidera till platser i Tysklands Reichstag tog många socialdemokrater plats under neutral flagg.

Några år senare bytte Bismarck därför strategi. Ställd inför risken att bli marginaliserad av sina gamla övertygelser agerade han pragmatiskt. Anfall är bästa försvar tänkte den gamle krigsarkitekten som hoppades underminera arbetarrörelsens existensberättigande genom att driva igenom deras politik som sin egen under 1880-talet.

Men arbetarrörelsen uppfattade bara de nya lagarna som ett kvitto på att deras idéer var rätt i tiden. Den nya lagstiftningen hejdade dessutom den dittills kraftiga emigrationen till USA. Ja, den nya tyska modellen blev den andra länder sneglade på. Även från svenskt håll.

Bland de övriga troféerna på hyllan i folkhemmet hittar vi naturligtvis de två stora pokalerna från kamperna om rösträtten (först för alla män, sedan för alla kvinnor). Och fler därtill: åtta timmars arbetsdag, ökat skydd vid anställning, lönehöjningar, utbyggd sjukvård, allmänna bibliotek, skoltandvård, väntjänst och trafiksystem för att bara nämna några.

Allt hade naturligtvis inte stått på plakat eller textats på röda banderoller. Många var snarare följden av övervägda reformer som kunde genomföras i kraft av att arbetarrörelsen tagit sig till makten både i Sverige och i en lång rad europeiska länder och därefter låtit en välutbildad tjänstemannakår skrida till verket och skapa bättre samhällen.

I grunden låg en önskan om att de många människorna skulle få det bättre, att man fattade beslut för det allmännas bästa. Ambitionen delades av nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen, grundad om en vision om människor som hade det materiellt, socialt och i viss mån, moraliskt bättre. Längst av alla länder gick vi i Skandinavien där vi bestämt att socialförsäkringarna skulle vara allmänna, det vill säga att de riktas till hela befolkningen utan urskillning, och administreras av staten.

Socialism är kanske som bäst i folk rörelseform; energisk, plastisk, solidarisk, lösningsorienterad. I statlig form är den mindre snabbfotad, mer fyrkantig. Lika för alla blir viktigare

än gemenskap, och lösningarna anpassas för att passa många individer snarare än en enskild individ. En del av den folkliga värme som utgjort dess attraktionskraft går helt enkel förlorad.

Men å andra sidan: det är svårt att föreställa sig hur det skulle kunna vara på ett annat sätt: Den som har tagit på sig ett stort ansvar måste tänka mer noga än den som är befriad från det. Blev den svenska arbetarrörelsen så uppfylld av makten när man äntligen var i majoritet i riksdagen att man glömde bort sina ideal? Nej, tvärtom. Chansen att omsätta idealen till verklighet var för viktig att slarvas bort. Men det måste naturligtvis göras med hänsyn tagen till vad som var praktiskt möjligt.

Under rörelsens första femtio år hade viljorna regerat inom arbetarrörelserna. När socialdemokraterna kommer till makten sker en brytpunkt: det praktiska tänkandet ersätter det politiska tänkandet. Skjortärmar kavldes upp på såväl arbetare som stadsarkitekter: Nu skulle det byggas folkhem!

Första steget är att riva det gamla. Att ersätta hela kvarter med flera hundra år gamla byggnader med fyrkantiga Domusvaruhus i grå betong sågs då som både praktiskt och yteffektivt. Att riva gamla kåkar med taskig standard och trånga lägenheter gjordes utan hänsyn till den charm som de idag förknippades med. Något starkt förankrat folkligt motstånd fanns inte att tala om.

Rivningsivern föddes i en önskan om att slutgiltigt göra upp med det gamla pinsamma Lortsverige i ett kemiskt hygieniskt krig som inletts med Stockholmsutställningen och 1930-talets funktionalism. För allas bästa, liksom. För allas bästa måste även mathållningen effektiviseras. Inne i Domusvaruhuset hittar man konservermat som förbättrar mathygien hos befolkningen. Den fabrikstillverkade maten smakar förstås inte lika gott som den hemlagade men det är ett lågt pris att betala tycker svenskarna vid den här tiden. Konserver är ju så mycket mera rationellt! Och hygieniskt!

Hygienivern i samhället når ner på kromosomnivå. Att odla en sund själ i en sund kropp är 1930-talets ideal men staten vill gå längre. I Danmark införs 1929 steriliseringar av människor som bedöms vara mentalt instabila för att undvika att deras gener smutsar ner folkstammen. Norge och Sverige följer efter 1934, Finland 1935. Schweiz och Nederländerna gjorde samma sak. Och förstås: Tyskland. Innan den svenska lagen avskaffades 1976 hade 63 000 svenskar steriliserats. En tredjedel med tvång.

Vad som ses som bra för alla drivs igenom även om det är dåligt för några få. Rationellt, men inte snällt.

Med några få rötfäckor som undantag är folkhemmet fantastiskt när det står färdigt i slutet av 1960-talet. Stommen består av en historiskt sett helt ny konstruktion, ett kompositmaterial av lika delar socialism och kapitalism som verkar göra det särskilt starkt. Allt drivs av olja som

kostar nästan ingenting, som tydligen finns i oändliga mängder. (Inte ens de två världskrigen hade på något avgörande sätt satt stopp för det nästan fria flödet av billig energi.) Omtanke och olja byggde folkhemmet.

Och alla har det bättre i Sverige! Men alla i Sverige inser konstigt nog inte det.

Förbättringarna och förändringarna har kommit gradvis, så att de nästan inte märks. Folket är inte så tacksamma som de borde vara. I *The Intelligent Womans Guide to Socialism and Capitalism* (London, 1928) konstaterade George Bernard Shaw att alla institutioner alltid ter sig helt naturliga för barn, likt vädret. Efterkrigstidens barn ser sig därför omkring och tar för givet att allt de ser alltid har funnits och alltid kommer att finnas. De tror att det är helt naturligt att spendera nio år i skolan, att gamla har pension, att man har fyra veckors semester, att kvinnor kan rösta och att de alltid gått i vippiga kjolar, likt många av deltagarna på SSUs kongress i maj 1964.

Det är till dessa Palme riktar sin uppmaning att ständigt ställa frågor och sakligt pröva på nytt, att tvivla på auktoriteter. Däremot säger han inte hur mycket de också har att tacka folkrörelserna för. Kanske tar han också det för givet? 1968 är ett viktigt år. Då är nämligen den ideologiska kampen slutligen över. Året är känt för sina studentrevolter och kändas av dem alla är den i Paris. Men politiskt var den inte viktig, inte alls i klass med revolutionen 1789 i samma stad. Inte alls. Revolterna 1968 uppstod ur studenternas ilska mot förändrade regler i de kommunalägda studentbostäderna men kom snabbt att handla om protester mot den sittande regeringen.

Några större visioner eller handlingsplaner hade de dock inte att komma med. Protesterna var organiserade men knappast som en rörelse och saknade det organisatoriska kunnande som utmärker folkrörelsernas. De försökte naturligtvis framställa sig som bröder och systrar med de franska arbetarna, som också protesterade mot de Gaulle och i betydligt större skaror men arbetarna var ovilliga att betrakta de osnutna ungdomarna som barrikaderat sig vid elitskolan Sorbonne som jämbördiga. De som följde studenterna på nära håll var ju i många fall deras föräldrar och släktingar som betraktade händelserna från fönstren på sina stora våningar.

Som ett tecken i tiden fungerar studentdemonstrationerna i Paris och alla andra protester som skedde i en lång rad västländer alldeles utmärkt. Förtroendet för att politikerna gör det bästa för folket avtar så snart folkhemsbyggena är färdiga. Auktoriteter ifrågasätts.

En period tar slut, en annan börjar.

Inom folkrörelserna drömmer man sig ofta tillbaka till tiden innan brytningspunkten, innan medlemstalen börjat av ta och med det, engagemanget. Det var innan man tog bilen till köpcenter utanför stadskärnan och därmed aldrig råkade springa in i en granne. Det var då när hemmafruarna fortfarande var hemma för att öppna dörren åt någon som råkade gå

förbi och kunde ta en paus i middagsförberedelserna inför mannens hemkomst för att bara prata. Det var då, innan tv:s inträde i vardagsrummet minskade vårt behov av att träffa andra och därmed tycktes slå in en kil i våra mellanmännsliga relationer.

Å andra sidan: vilka val fanns för att kanalisera ett engagemang om att inte bli medlem i något på den tiden? Att ifrågasätta varför man skulle bli medlem i den lokala föreningen skulle ha bemötts med oförstående blickar. Hur skulle man annars kunna engagera sig? Internet kommer först fyrtio år senare, Facebook femtio. Utbudet av sätt att engagera sig är lika torftigt som maten på tallrikarna. Medlemskap i en förening eller kyrka är i princip det enda sättet att kanalisera sitt engagemang. Och maten är i princip brun jämt.

1968 är talande nog även en gastronomisk brytningstid i den svenska mathistorien. Det är året då hippa restaurangen Östergök avsätter en del av lokalen för att framställa pizza och rätten blir jättehopp.

Först i landet var man inte. Rätten hade gjort sin debut på restaurang Sjöhästens meny i Västerås redan 1947 i ett försök att locka gäster från den växande gruppen italienska arbetare vid Asea. De följande decennierna gjordes flera liknande försök på andra håll i landet, utan större framgång.

Vad man bortsett från var dels att de italienska invandrarna inte tjänade så mycket och dels att när de väl gick på krogen var de ointresserade att äta samma mat som hemma. Det här mönstret kommer att upprepas - det är sällan invandrargrupperna som bidrar till att deras mat får spridning. Populariseringen sker uppifrån och först när en kreddig svensk krögare väljer att lyfta fram den, vilket i pizzans fall talande nog sker på en restaurang på övre Östermalm.

I högreståndskretsar hade pizzan serverats som en exotisk rätt under flera år, ett subtilt vittnesmål om att värdparet besökt och låtit sig influeras i Sydeuropa.

Det tidiga motståndet mot pizzan är begripligt och typiskt. En av kritikerna var proletärförfattaren Moa Martinsson. Hon som orsakat debatt när hon serverat lyssnarna folklig och populär musik i radio är inte lika progressiv när det gäller vad som ska läggas på tallriken. I ett program i Sveriges Radio 1962 beklagar hon sig över att gamla arbetarrätter som spickesill och slarvsylta är på väg bort, och vänder sig mot nya rätter som kräver en massa jox att framställa. Att krångla till det och servera ”pissa”, som Martinsson uttalar det, är att använda ord som får barn att rodna och är en signal om att vilja verka herrskapsaktiga. (Det är det sista Lisbeth och Olof vill framstå som. De är ju som folk är mest, även om de blev bjudna på pizza någon gång hos vännerna på Östermalm.)

Innan 1968 riskerar man alltså att framstå som märkvärdig om man äter pizza. Efter 1968 är rätten ett tecken på att man hänger med.

Östergöks pizzor blir en succé och banar vägen för Sveriges två första renodlade pizzerior

som öppnar 1969: Piazza Opera, på Gustav Adolfs torg i Stockholm och Pinos i Midsommarkransen. (Pinos finns fortfarande kvar och erbjuder fortfarande många av de pizzor man hade vid starten.)

1970 är det val igen. Att använda en bred ideologisk ansats som valbudskap, som Socialdemokraterna gjort med sin "Trygghet i en föränderlig värld" (översatt: "Rösta på samma som sist") i andrakammarvalet 1964 funkade inte i valet 1970. I dess ställe går man till val med det inte särskilt starka budskapet "Den 20 september bestämmer du 70-talets politik".

Individen har tagit ett steg framåt, framför kollektivet. Den ideologiska revolutionen som påbörjades hundra år tidigare har ersatts av den sexuella revolutionen som engagerar många, särskilt nyfikna unga. Den konkreta sakfrågepolitiken ersätter den abstrakta ideologin: fred (nu!), miljö (bättre!), kvinnors rättigheter (lika!) och atomkraft (mot!) dominerar decenniets debatt. De gamla folkrörelserna känns allt mer irrelevanta. Fackföreningen har rykte om sig att vara en patriarkal struktur där fackpampar sitter brett med benen och tycker tvärsäkert. Nykterhetsrörelsens företrädare är snällare, rentav mesiga, en samling tråkmånsar i en tid när nya droger ju är till för att utforskas, inte fördömas. Och frikyrkorörelsen... ja, de verkar inte fatta någonting av vad unga engagerade söker. Suck.

Unga vill ju bara ha kul! Dansa disco, åka rullskridskor och bowla utan krav på medlemskap för att få tillträde till dansställen, skridskobanor och bowlinghallar. Det är efter 1968 som "nöjesbowlandet" tar fart. Det bowlingklubbarnas föraktfulla etikett på de oengagerade ickemedlemmar som vill bowla *bara* för att ha kul. Men de unga förstår ärligt talat inte poängen med medlemskapskravet. Är det inte att krångla till det i onödan?

Samma fråga ställs allt oftare när det gäller maten.

Som respons på att kvinnorna fick mindre tid i köket när de började jobba utanför hemmet på 1960-talet slog hel- och halvfabrikaten igenom. Pulvermoset och pulversås. Konservsoppa och konservkött. Utvecklingen fortsätter under 1970-talet och passar hushållen vars matbudget pressats av lågkonjunkturen. Livsmedelsindustrin produktutvecklar i rasande takt och tycks ständigt hitta nya genvägar. Konservburkar, halvfabrikat och pulver är självklara utgångspunkter när man ska laga billig och snabb mat. Falukorv är snabbt och billigt så varför inte gryta på falukorv med purjolök och vita bönor? Eller kanske med ris och currysås?

Att använda samma pulverråvara till flera rätter inget konstigt (men billigt) och många barn av 1970-talet minns matvåfflor som serverades i en omgång före man fick äta våfflor med sylt och grädde, som vi i dag är vana att äta det. Matvåfflor serverades exempelvis ägg och anjovisröra. De skulle ätas upp innan den söta varianten. Till det serverades otacksamma barn uppmaningen att tänka på det svältande biafrabarnen som med sina uppsvällda magar

skulle ätit anjovisröra utan knot. Engagemanget för utsatta människor var aldrig långt borta. Vurmen för halvfabrikaten var lika stark i alla samhällsklasser. Hos familjen Palme i Vällingby kunde det exempelvis serveras gratinerade torskblock med Campbells hummersoppa, som i så många andra hem.

Det här vittnar också om hur svenskarna nyfiket provade nya utländska smaker. Det italienska köket fick sin andra hit på svenskarnas favoritmatlista med pasta carbonara. Kasslern fick oväntat besök av ananas på burk i rätten som prosaiskt kallades ”Kassler med ananas”. Chili con carne blev en bra bjudrätt. En försvenskad Nasi Goreng vittnade om ett ökat intresse för Asien, rödbetsoppa Borsjtj om ett fortsatt intresse för Sovjet.

Matbutikerna anpassade sig: sortimentet utökas med fler varianter och nya ingredienser. När varubussarna – dessa rullande Konsumbutiker som trafikerat Norrlands inland under flera decennier – parkerade för sista gången i mitten av 1970-talet berodde på lönsamhet. Men den bakomliggande orsaken var att matvanorna hade ändrats så mycket att bussarna inte längre kunde medföra alla de tidigare så exotiska råvarorna som kunderna ville ha. Även i byar som Smedbyn, Lillberg och i Sundom ville man prova de nya smakerna och hade därför börjat åka till centralorten Råneå för att proviantera istället.

Samtidigt är 1970-talet årtiondet då svenskarna börjar bjuda på mer informella middagar och betonar ”att det inte behöver vara så märkvärdigt”. Samma strävan präglar även restaurangbesöken. McDonalds öppnar sin första svenska restaurang i Stockholm 1974 och pizzeriorna ökar i antal. Tillsammans bidrar till att omvärdera besöket på krogen till något avslappnat, lustfyllt och billigt.

Det är nu som Rikskupongerna introduceras och tjänstemän på många företag får möjlighet att äta en bra och subventionerad lunch. Regeringen stödde idén efter en folkhälsoundersökning i början av 1970-talet hade kommit fram till att det slarvades med maten mitt på dagen. Det säger oss alltså att en majoritet av lönarbetarna vid det här laget verkligen hade flyttat middagen från mitt på dagen till på kvällen.

Genom att tjänstemännen får ut en del av sin lön i matkuponger bidrar det till att göra restaurangbesöket till en normal del av vardagen. I avtalsförhandlingar under början av 1980-talet kräver arbetarkollektivet att förmånen även ska omfatta dem som ett sätt att utjämna skillnaderna i löneförmåner. När kravet går igenom fyrdubblas kuponganvändarna från 200 000 till 800 000 personer på kort tid. Att svenskarna plötsligt får en del av sin lön i en valuta som bara går att använda på restaurang får naturligtvis konsekvenser. Det är som ett gigantiskt stimulanspaket för en bransch som trots allt inte ändrats jättemycket och lunchrestauranger med olika inriktning poppar upp som vitsippor på de mest oväntade ställen för att tillfredsställa behovet. (Man undrar samtidigt vad som hade hänt om folkhälsoundersökningen visat att vi hade för dåliga skor och man istället infört fotkuponger som bara gick att använ-

da i skobutiker). Reformens betydelse för branschen är svår att överskatta – måltidsforskaren Richard Tellström talar om den som startskottet för vårt restaurangintresse, för den moderna svenska matscenen och ett närmande till kontinentala lunchvanor.

Observera: närmar sig. Inte blir kontinentala.

Svenskarna tittade missmodigt på de mjälla korsade morötterna som ställdes fram och som representerade det nya franska köket och insåg att man inte skulle bli mätt på det där. Man glömde bort att morötterna bara var tänkta som en av flera rätter som tillsammans utgör en tillfredsställande måltid i mer civiliserade delar av Europa.

Arvet från förr gjorde sig påmint och när ”dagens rätt” uppstår på menyerna är det alltså beteckningen på en enda rätt som är omfångsrik, varm och - viktigast av allt - mättande. (För säkerhets skull ingår dessutom alltid obegränsade mängder smaklöst bröd att fylla magsäcken med).

Det får även gärna vara lite hälsosamt. Decenniet efter att arbetarrörelsen avslutat arbetet med att forma om samhällskroppen börjar svenskarna itu med den egna kroppen. Det var under 1970-talet som maten började bli ett sätt att uttrycka en individuell livsstil samtidigt som vi började prata om att vi tänkte på figuren.

Det märks bland annat i mejerihyllan. Föregångaren till mellanmjölken, mjölk med en procent fett kommer 1983. Keso blir bantarmaten nummer ett, varför inte med lite skinka och avokado? Minimjölken är helt ny 1990 och lanseras med den lika nya modellen Emma Sjöberg i fokus. Hälsotrenden skulle sedan växa sig starkare och starkare för varje decennium som passerade och är fortfarande aktuell.

Den individuella livsstilen kan också uttryckas i det engagemang man väljer. LiveAid sänds 1985 till förmån för de svältande barnen i Etiopien och markerar början av en medialisering av ett engagemang som tidigare varit mer privat. Protestmärken på ryggsäckar och rockslag är ett annat sätt att definiera sig genom de frågor man tar ställning för, exempelvis ”Rör inte min kompis-märket” som kommer i slutet av 1980-talet.

Seklets sista decennier är de mest kommersialiserade och det gäller även engagemanget. Gamla tiders bojkott ersätts med ”boycott”, det vill säga att man kanaliserar sitt engagemang genom att köpa från ”rätt” företag istället för att undvika att köpa från de dåliga. Ett nytt sätt att kanalisera sitt engagemang har alltså gjort sitt intåg i våra liv: genom konsumtion.

Några år innan sekelskiftet börjar vi så prata om var vi köpt saker, vilka varumärken vi föredrar och vilka vi undviker eftersom vi hört att deras grejer är gjorda av barnarbetare. Inte alls bra.

Det här är sånt som diskuteras över stora muggar och kanelnäckor stora som CD-skivor på 1990-talet när det fränaste man kan besöka är en coffeeshop. Wayne's Coffee är först och blir hippast eftersom kronprinsessan Viktoria setts sippa en latte. Maten de serverar är italiensk,

inte amerikansk, och innehåller ruccola, körsbärstomater, mozzarella och en gnutta pesto som skramlar runt i en plastbalja till hälften fylld med kylskåpskalla pasta penne som för att försäkra kunderna om att de blir mätta. (Platsbaljan är lika viktig som innehållet ty med coffeeshopkulturen börjar svenskarna på allvar att ta take-away.) Eller varför inte en ciabatta som i svensk tappning är en halvstor söt limpa som fyllts med pesto, mozzarella och soltorkade tomater - blir det mer 1990-tal än så?

Ja, det skulle väl vara Tom kha gai då. Efter att Mat-Tina provsmakat och försäkrat att det är ”jättegott” tvingas butikerna ladda upp med färsk koriander, ingefära och kokosmjölk i stora mängder.

Statsvetaren Robert Putnam vid Harvard-universitetet föredrog förmodligen den italienska maten. Sedan 1970-talet hade han nämligen spenderat massor av tid i Italien för att studera det ideella engagemangets betydelse för olika regioners välstånd. Det är jättestort.

År 1995 publicerades en artikel med rubriken ”Bowling alone - Americas Declining social capital” i den ansedda Journal of Democracy. Förr, på den gamla goda tiden på 1960-talet, var intresset stort för att gå med i bowlingföreningar och spela med andra. Genom att engagera sig ideellt och umgås med andra engagerade skapas nämligen exakt det förtroendekapital som hans italienska studier visat vara så avgörande för den sociala och ekonomiska utvecklingen i ett samhälle. Det som får Putnam att fatta pennan är att han upptäckt att medlemstalen i bowlingföreningarna fallit under flera decennier och vill slå larm.

Och vad värre var: den negativa medlemsutvecklingen verkade upprepas överallt i den ideella sektorn oavsett i vilken riktning Putnam än tittade. Scouterna, Röda Korset, Lions, Odd Fellows, judiska kvinnoklubbar, advokatsamfund, klubbar för elektroingenjörer, hem-och-skola-föreningar. Mönstret upprepades även bland de gamla folkrörelserna. Så gott som alla nykterhetsförbund, frikyrkor och fackföreningar hade alla tappat medlemmar sedan rekordårens mitt. Inte ens organisationer som Optimisterna såg ljus på framtiden. Sedan rekordåret 1990 hade man tappat var fjärde medlem under decenniet som följt.

Lägg sedan till att Putnam kunde peka på andra undersökningar som visade att det blivit allt mera sällsynt att bjuda hem andra på middag samt att andelen singelhushåll ökade snabbt över hela världen. Läget verkade akut. President Bill Clinton uttryckte sin oro över att människor inte längre verkade träffas över öl och en pizza, en sysselsättning personligen som låg honom varmt om hjärtat. Putnam fick en inbjudan till Vita Huset och därmed gurustatus.

Hans artikel lästes av alla i den ideella sektorn och när Putnam utvecklade resonemanget i bokform år 2000 läste alla även boken. Putnams teorier blev lika mycket en snackis som ”den nakne kocken” Jamie Olivers sätt att laga mat i tv blivit för resten av befolkningen året innan.

I boken för han fram några av teorierna till det minskade engagemanget: tv:ns intåg i hemmet, hemmafruns uttåg ur hemmet, lemmeltåget till köptemplen utanför stadskärnan. Putnams olika förslag för att hejda utvecklingen handlar om en enda sak: att vända utvecklingen genom att skaffa fler medlemmar. Medlemsvärkning hamnar därför högst på agendan hos många organisationer och en rad nya sätt att locka nya medlemmar provas. Krassa ekonomiska skäl bidrar naturligtvis också: medlemsintäkterna har ju också minskat och med dem de bidrag från stat och kommun som oftast utgår från antalet medlemmar.

Några organisationer lyckas verkligen minska nedgången, men något generellt trendbrott är det inte tal om. Är allt tv:ns fel, mår man? Istället för att gå ut och förändra världen stannar många hemma och myser framför dumburken och trycker i sig spår ur mathistorien: lösgodis i skojiga färger (1980-tal), chips i skojiga smaker (1990-tal) och tacos med skojiga tillbehör (2000-tal).

Kanske beror det på att folk vill ha något tillbaka, alltså mer än bara rätten att påverka och rösta och sånt som kommer medlemskapet? Det tror många organisationer i början av 2000-talet. Medlemsförmånerna är födda.

Plötsligt är det mycket prat om nedsatta försäkringspremier, hyra av familjelägenhet i Tandådalen till specialpris eller 25 procents rabatt på Svenska Porslins- och Glasvaruaktiebolaget när man värvar. Individens fördelar är i fokus, framför kollektivets.

Och – hurra! – det verkar funka! Jippie!

Många organisationer vittnar om hur förmånstänkandet får medlemstalen att stabiliseras. Förmånerna kommer utan krav på motprestation utöver att betala medlemsavgiften för att göra det så enkelt som möjligt att bli medlem och det verkar som den strategin flyger. Till exempel Motorförarnas Helykterhetsförbund, som erbjuder alla förmånerna ovan, ställer därför inga jobbiga frågor om man är nykterist innan man blir medlem för att kunna utnyttja erbjudandet om en billigare bilförsäkring på Folksam. Nej, det är bara att fylla i medlemsansökan och pröjsa avgiften.

För att inte uppfattas som irrelevanta i en tid när folk inte längre verkar se poängen med att vara med i facket tar fackförbunden ett beslut om att prata allt tystare om solidaritet och kollektiv och sånt som man snackade om förr. Vision och Unionen går längst i denna iver och blir framgångsrikast.

Med sitt nya moderna namn verkar Vision vilja signalera att man vänt ryggen åt den mossiga historien. Medlemmarna erbjuds i första hand karriärcoaching och löneförsäkring, inte att kollektivt förändra samhället. Nej, man skriver faktiskt uttryckligen att ”i fokus för allt står du och dina visioner” och framstår därmed som något slags gör-det-själv-verkstad eller som den moderna salladsbuffén på 7-Eleven där man själv kan välja vad man gillar. Går du med nu får du dessutom tre månader gratis!

Unionen är tydligare i konturerna: man har blivit ett försäkringsbolag. På sajten listas fördelarna med att vara medlem är det inkomstförsäkring, juridiskt stöd, tillgång till lönestatistik, studiestöd och andra medlemsförmåner som framhävs. Strategin för Unionen till positionen som det enskilt största fackförbundet i Sverige. Fackföreningar från hela Europa vallfärdar till Unionens förbundskontoret på Olof Palmes gata 17 i Stockholm i hopp om upplysning.

Den insikt som Socialdemokratiska Arbetarepartiet nådde redan på 1930-talet tycks alltså ha nått resten av den ideella sektorn sjuttio år senare. Det politiska, viljan att förändra, tonas ner till förmån för det pragmatiska. Ändamålet är inte förändring men försäljning och det helgar medlen.

I ett större perspektiv slår man vakt om svenskarnas engagemang, inte sant? Genom att medlemstappet bromsats och i flera fall ökat igen bidrar man till att det sociala kapitalet i landet ökar igen, eller hur? Visst var det just detta som Putnam rådde oss att göra?

Många i de ideella organisationerna inser naturligtvis att satsningarna på förmåner är ohållbara i längden. Genom att hitta tydliga fördelar genom att satsa på förmåner har man förvandlat organisationerna till utbytbara produkter och medlemmarna till konsumenter.

Det finns ju inga sakliga skäl för att betala mer för Arlas minimjolk om en konkurrent erbjuder samma sak billigare. Om en annan förening erbjuder ännu bättre rabatt på Folksams bilförsäkringar - vilka rationella skäl finns då för konsumenterna att fortsätta vara medlemmar i Motorförarnas Helykterhetsförbund?

Samtidigt som Unionen, stärkt av framgångarna med inkomstförsäkringen, står finansiellt starkare än någonsin är man sålunda ideologiskt fattigare än någonsin. Dessutom är man sårbar. Den dagen Skandia börjar erbjuda inkomstförsäkringar med exakt förmåner, fast 50 kr billigare, är ju Unionens dagar räknade! (1959 lanserade Skandia sin banbrytande Eva-försäkring som gav de förvärvsarbetande kvinnorna livsskydd när man identifierat en möjlighet då försäkringssystemet inte följt med i utvecklingen. Att tro att Skandia inte på nytt skulle kunna erbjuda inkomstförsäkringar är naivt)

Nej, om man är ute efter ideologi, vill få löften om förbättring, nära fantasin och handlingskraften, få stimulans åt drömmar och visioner verkar det som om man måste vända sig någon annanstans än fackförbunden.

Låter slutsatsen bekant? Det beror kanske på att den påminner om det som den konservativa flygel som finns i varje fackförbund upprepat flera gånger förut. Och nog önskar man att man skulle kunna attrahera folk på samma sätt som man gjorde förr igen. Visst önskar man att det skulle kunna gå enklare, att människor förstod att uppskatta den roll som fackföreningarna kan spela, att de skulle se vikten av att arbeta för att minska rattfylleriet, motverka utslagning-

en på våra gator, alla de där grejerna. Så mycket enklare det hade varit!

Men eftersom verkligheten ser annorlunda ut finns det två huvudproblem med de konservativa falangernas önskan om att göra något annat än den förmånsfokuserade värvarstrategi som så många förbund nu tillämpar. Det första är att de saknar en idé om en alternativ strategi som skulle kunna ge samma resultat. För det andra funkar den nya strategin.

Låter slutsatsen som något man hört förr? Visst. Slutsatsen ger eko av en kritik mot facken som alltid hörts från borgerligt håll, från Bismarck och framåt, och som går ut på att dagens lagar är så bra att behovet av folkrörelser som tar arbetarnas parti är helt onödigt.

Men i själva verket kommer min kritik från vänster eftersom den innehåller en anklagelse om att man försökt tillfredsställa marknaden och rört sig så mycket åt höger att man förlorat kontakten med sin ideologi. Och vad är då poängen med att vara med i en ideell organisation? Den nya strategin kanske är rätt för att attrahera nya medlemmar i stora skaror (sifforna talar sitt tydliga språk) men den hjälper inte för att behålla medlemmar den dagen när Skandia vaknar och börjar matcha förmånerna. Paradoxalt verkar alla dessa som förvandlat sig själv till marknadsorienterade organisationer glömt bort att en av de viktigaste förutsättningarna för att klara sig på en konkurrensutsatt marknad är att ha en USP, en *unique selling point*, något ingen annan har.

Det kräver inget stort arbete att hitta den – man behöver inte vara Kalle Blomqvist eller så. Se här: ”ideella organisationer” och ”organisationer”. Det som skiljer dem åt är det som är värt att slå vakt om.

Man får lust att söka upp någon som sitter i en organisation som är lite på dekis eller hamnat lite snett och strängt utbrista: Sluta sura över att ingen söker upp er och ge er ut på fysiska och digitala torg där medmänniskorna är! Sluta mumla värderingarna - tala tydligt om vad ni står för! Stå upp, med raka ryggar och stora fanor! Sträck på fanorna för fan, så att andra kan se vad det står på dem, vad ni vill och vad ni tänker göra!

Det finns en nostalgisk längtan inom många folkrörelser efter gårdagens recept för att engagera flera. Åh, minns ni vad många medlemmar som kom till årsstämman på sextiotalet och tog för sig av falukorven efteråt? Åh, minns ni hur lätt det var att samla engagerade runt en fonduegryta på 70-talet? Det hjälper inte!

Om ingen vill äta den mat man lagat måste man försöka att koka ihop något nytt. Dessutom får man inte glömma att smaklökarna ändrats, utbudet utvecklats och att barndomens rätter inte ger samma tillfredsställelse. Falukorven med tomatketchup, ost och spagetti är inte lika spännande, matvåfflan med ägg och anjovisröra lockar inte längre när det finns tusen andra enkla rätter som känns godare. Pizza, Big Mac, kebab, tom kha gai, sushi, tacos.

De som drömmer sig tillbaka till en tid när alla ville bli medlemmar i allt drömmer sig alltså tillbaka till ett Sverige utan allt detta. Ett Sverige där Olof Palme aldrig fick uppleva

fredagsmys på det sätt vi idag tar för en självklarhet. Ett land utan kebabställen att tröstäta på när socialdemokraterna förlorar makten 1976. Ett folkhem utan hämtpizza. Att fråga sig varför inte svenskarna inte verkar vara engagerade på samma sätt som förr är som att ställa sig frågan om varför svenskarna inte äter samma mat som förr. Svaret är nämligen detsamma: utbudet har ökat, vanorna utvecklats och våra preferenser har ändrats.

För den som söker bevis är följande metod applicerbar: Ta fram Bonniers kokbok från då och nu, lägg dem sida vid sida och jämför. Förändringarna i kokkonsten och konsumenternas preferenser avslöjar hur mycket normerna förändrats.

När vi mäter engagemang i medlemstal och jämför 1960-talet med 2010-talet bygger det på ett antagande att medlemskap upplevs som lika relevant nu som då. Men Sverige nu är ett helt annat Sverige än då. Nu omfamnar vi fusion med inspiration från det bästa i olika kulturer. Då gällde det homogena, det svenska, det traditionella. (Här talar vi både om maten och samhället).

När Lisbeth lägger upp stekt falukorv, ägg och potatis på Olofs tallrik i maj 1964 signalerar det att de är som folk är mest, då. Skulle Stefan Löfven vilja skicka samma signaler idag måste han äta tacos. Det finns förstås de som fortfarande äter samma sak som de åt då, men att utgå från dem när man ska säga något om svenskarnas matvanor vore naturligtvis vansinnig.

Samtidigt som våra matvanor genomgått en radikal transformation har vi antagit att vårt sätt att kanalisera vårt engagemang skulle förbli oförändrat under samma tid.

Plötsligt blir tankefelet synligt: fel mätetal ger fel slutsatser.

Att utgå ifrån medlemstal var relevant när det inte fanns så många andra sätt att engagera sig men är det inte längre. Nuförtiden säger medlemstal bara något om hur många medlemmar man har.

Dessutom har fakta om att svenskarnas ideella engagemang levat på samma höga nivå under flera decennier varit lätt att hitta för den som undrat. I långtidsstudierna om svenska folkets ideella engagemang som bedrivits vid Ersta-Sköndals högskola under många år står det svart på vitt: ungefär hälften av svenskarna är ideellt engagerade och har varit i princip oförändrad, trots regeringsskiften, generationsbyten och en förändrad omvärld!

Det för oss till den stora frågan om varför människor engagerar sig. Svaret är enkelt och personligt: för att de vill. Till syvende och sist är det bara det: för att de vill. Inte för att någon säger till dem, uppmanar dem, lockar dem, hotar dem. Bra för att de vill.

Vad som får olika människor att vilja engagera sig är lika personligt som våra favoriträtter. Det som någon går igång på kan uppfattas som vämjeligt av någon annan. Med tanke på dagens utbud kan man inte längre förutsätta att stora grupper gillar samma saker, som man kunde förr, när valmöjligheterna var små.

Vad vi stoppar i oss är personligt, varför vi åter är i grunden universellt: för att bli tillfredsställda. Samma sak gäller engagemanget. Tillfredsställelsen föder fortsatt engagemang. Samma sak kan uttryckas som ”att man känner att man får något tillbaka”.

I grund och botten engagerar vi oss för att vi vill och fortsätter engagera oss när vi känner att den nedlagda tiden, energin, kunskapen gett oss något tillbaka materialiserad som ett tack från en pensionär, en nymålade vägg, en genomförd fotbollsträning, en avslutad nattvandring, en lyckad avtalsförhandling, en nykter månad eller ett vunnet kommunalval.

Exakt vad det är som får oss att känna att vi får något tillbaka varierar naturligtvis mellan olika personer och hos samma person över tid.

Det här leder oss till den kanske svåraste insikten för ideella organisationer av alla storlekar, kulörer och inriktningar som försöker förstå samtidens förhållande till det ideella engagemanget – alla är olika. Dessutom: Alla kommer inte vilja engagera sig. De som engagerar sig vill göra det på olika sätt. De som engagerar sig på samma sätt vill engagera sig för olika saker. De som engagerar sig för olika saker vill engagera sig på olika tider. De som engagerar sig på olika tider vill engagera sig olika länge. De som engagerar sig kort kan plötsligt vilja engagera sig länge, och tvärtom.

För att använda en vacker formulering i Olof Palmes tal på SSUs kongressfest: Varje människa bär sitt ändamål inom sig själv.

Som helhet är det svenska engagemanget stort och stabilt. Tillsammans med amerikanerna är vi mest engagerade i världen. Men, och det är ett stort men, hur vi väljer att kanalisera det förändras lika snabbt som våra matvanor, utvecklas i samma takt som sortimentet på en mataffär.

Numera kan det dessutom köpas där, på hyllorna. Om politik är att vilja är också ett köp av en ekologisk och närodlat vara ett sätt att utföra en politisk handling, att engagera sig för något. Att konsumera engagemang på det här sättet är en oerhört modern idé. Ville man påverka arbetsförhållandena på sydafrikanska vingårdar förr i tiden var ett medlemskap i Afrikagrupperna ett bra sätt. I dag räcker det med att dricka ett Fairtrade-märkt vin för att känna sig lite ansvarsfull.

Då, på den gamla bruna tiden, var engagemanget ofta kryddat med ett kryddmått plikt, lite på samma sätt som maten piffats upp med aromatkrydda. Det vanligaste sättet att bli engagerad har i alla tider varit att man blivit inbjuden, fått frågan från någon annan. Det gäller än men dagens unga tar sig samtidigt rätten att själva starta ett engagemang i någon fråga utan lov.

Statsvetaren Erik Amnå har myntat begreppet stand-by-citizens, alltså en grupp som inte är engagerade idag men som är redo att bli det när de anser att omständigheterna kräver det.

Det är ofta någon ur den här gruppen som drar igång stora Facebook-kampanjer på kort tid och till synes från ingenstans. Eftersom deras lojalitet är med den aktuella frågan snarare än med en enskild organisation har de på senaste år kommit att betraktas som en slags ”nomader i nuet”, för att använda sociologen Alberto Meluccis ord. Det är att reducera engagemanget till något ytligare än vad det är.

Att dra slutsatsen att yngre generationer inte är intresserade av att förändra sin samtid genom att bedöma dem efter sin egen måttstock är ett tankefel som äldre generationer gjort i, ja, generationer. När agitatorerna som tände arbetarrörelsens eld betraktade de politiska tjänstemän som fyra decennier senare enats börjat dra upp linjerna folkhemmet såg de bara en platt ritning och förfasade sig över att tjänstemännens låga verkade mindre och visionerna endimensionella.

Nej, att dagens unga tar sig rätten att engagera sig i de frågor de själva finner intressanta och aktuella tyder på att de gör just det som Olof Palme uppmanade SSU:arna att göra 1964. De provar ständigt saker på nytt, betvivlar auktoriteten hos fakta och tvivlar på auktoriteter.

Finns det att ingen av dagens organisationer inte ser det de ser, inte förstår deras perspektiv, startar det något nytt. Engagemanget finner alltid en väg.

Att gamla organisationer anser att ungdomarna är lite väl smalsynta eller kortsiktiga i sitt fokus på en enskild fråga är lätt att förstå. Det kommer nämligen ur en dåligt höljid indignation över att befintliga organisationer inte längre betraktas som den självklara kanalen för att förändra samhället.

Höjer vi blicken inser vi naturligtvis att förändringen är positiv och att det ökade ifrågasättandet av ideella organisationer av alla färger och former innan man går med är samhällets försäkran om att den ideella sektorns fortsatta vitalitet och existens!

Det är klart att det ställer nya krav på de organisationer som lever på att de flesta människor tar dem som en självklarhet, antar att de alltid funnits, antar att de alltid kommer finnas.

Dock: Memento mori. Inte ens ideella organisationer är odödliga. En stor del av organisationerna i den ideella sektorn är yngre än tio år och de allra flesta organisationerna kommer att dö innan de fyller hundra. Om alla som är engagerade i IOGT-NTO känner att de kan kanalisera sitt engagemang för att minska bruket av alkohol och narkotika i samhället via andra kanaler, ja då är det inte bara så att IOGT-NTO kommer att dö, då ska IOGT-NTO dö! Det är en naturlag.

För oss som inte var med när den gamla feodala ordningen föll samman i samhället under förrförra seklet och alltså inte fick bevittna hur folkrörelserna och andra organisationer växte fram i vad historikern Torkel Jansson kallade för ”ett sprängfyllt tomrum” är det svårt att tänka oss hur det skulle se ut utan dem. Vi tar dem för självklara.

Men det sprängfyllda tomrummet hör inte bara historien till. Det uppstår fortfarande i

människors hjärtan och förvandlas till ett blossande engagemang när någon får korn på en fråga som ingen etablerad organisation adresserat, eller adresserar på ett gammaldags sätt. Det uppstod i Johan Wendts hjärta och blev Mattecentrum när han insåg att alla inte hade samma tillgång till gratis hjälp i matte, oavsett bakgrund, kön, ålder eller kunskapsnivå. Det började i Lina Thomsgård och växte till Rättviseförmedlingen när hon insåg att media hade problem att hitta kompetenta experter som representerade Sverige, snarare än vad som ansetts vara normen inom olika områden.

Det är bara två exempel på att moderna folkrörelserna alltså uppstår på samma sätt som de gamla. Den stora skillnaden är sättet som engagemanget kanaliseras, nu och förr. Utbudet av olika sätt att kanalisera sitt engagemang är den stora förändringen, inte engagemangsnivån.

Engagemanget finner alltid en väg.

För de ideella organisationer som nu vill engagera människor för frågor de brinner för rekommenderas ett besök på närmaste lunchrestaurang.

Dagens rätt existerade i princip inte som begrepp innan 1980-talet. Den slog igenom samtidigt som rikskupongerna och valde man den fick man äta varierat och dessutom till lite lägre pris. Men blir man mätt på det? Ja, redan från starten var portionerna stora och tillbehören många (alltid bröd, smör, ofta sallad, ibland dryck). För att pressa råvarukostnaderna blir bulken i all lunchmat billiga sädeslag eller rotsaker och 1980-talet är decenniet när halvfabrikaten släpps in i restaurangköket. Det är orsaken till att 1980-talets dagens rätt ofta påminde en hel del om 1970-talets vardagsmat. Hej igen, ugnsg Grillad falukorv med spagetti!

I dag är dagens rätt ofta tre: en fisk, en kött, en vegetarisk. Förr kunde man anta att en liten heterogen grupp tjänstemän på, säg, Rosenbad skulle göra samma val från menyn, givet att de enats om restaurang. Inte längre.

Vi konstaterade tidigare att det vi väljer att äta är ett sätt att uttrycka en individuell livsstil. Det märks tydligast under lunchen, vår mest politiska måltid. Valet av lunchrätt måste funka i arbetskollektivets ögon, får inte skapa konflikter eller leda till att man signalerar något man inte vill vara. Politik är att äta.

Ett vanligt sätt att lösa det, att låta alla kanalisera sitt engagemang genom maten, är att alla hämtar vad de vill äta från sin favoritrestaurang och sedan möts i lunchrummet med en DQL från Panini (en sallad av dinkel, quinoa och linser med grillad lax och fetakräm), en dagens husman från det där stället på hörnet eller en grillad dagens sub, Spicy Italian, från Subway.

Allt detta måste ideella organisationer förhålla sig till för att lyckas. Men låt oss ändå sammanfatta lärdomarna för ideella organisationer som vill skapa och bibehålla engagemang:

För det första: slå vakt om inriktningen och hålla er till den! Att värna om sin ideologi och sin historia är lika viktigt för en organisation som matkonceptet är för en restaurang. En gäst som kommer till Operakällan och förväntar sig finna klassiska sillinläggningar på smörgåsbordet kommer ofelbart bli besviken om hen finner att köket anpassat receptet i hopp om att hoppa på den senaste mattrenden.

För det andra: inse att ni inte passar alla. En del gillar inte husmanskost hur mycket man än trugar, en del skulle aldrig tänka sig att stoppa något från McDonalds i munnen. Men det är okej. Inte ens folkrörelser attraherar alla. Därför är det så viktigt att man inte låser dörren när någon som representerar något man inte väntat sig närmar sig. Alla måste få vara välkomna.

Att ändra menyn temporärt kan göra att nya personer upptäcker restaurangen men det måste ske med respekt för det gamla. Bland fackförbunden hittar vi några av de mest angelägna försöken att introducera nya rätter på menyn, samtidigt som de gamla paradrätterna glömts bort. "Ideologi" är ett ord som numera saknas i navigationsmenyerna på deras hemsidor. Lösningen är inte så enkel som att bara servera de gamla rätterna på nytt, men att poängtera att de finns, att det är där köket har sin bas. För låt oss vara pragmatiska: om Unionen attraherar massor med gäster med sin försäkringssufflé så är det förmodligen klokt. Men för att riskera att stå med en tom lokal när nästa ställe erbjuder en ännu större sufflé är det klokt att också servera lite mättande ideologi då och då.

För det tredje: ge folk en matsedel att välja från. En gillar dagens rätt (någon av de tre), en annan föredrar kökets klassiker, en tredje tar bara en sallad. Allt engagemang utgår lust och från personliga preferenser, vad de är sugna på att göra och hur de vill känna sig efteråt. Små rätter lockar mer än stora. Korta och tydligt avgränsade volontäruppdrag likaså. Sedan finns det såklart de som gillar take-away och som vill göra uppdrag på distans. Och vi har de som vill äta ostört samt de som vill göra det tillsammans med alla sina kollegor, på arbetstid, som ett sätt att lära känna varandra. De måste också få vara välkomna att ta för sig och att bidra. Organisationens arbete är att hålla det ideologiska köket igång, inte värdera de olika rätter som de engagerade väljer.

För det fjärde: man måste bli mätt och belåten. För att människor ska känna att deras engagemang var meningsfullt måste de kunna känna effekten av det.

För det femte: var rädd om stammisarna. Samtidigt som det är av största vikt att sluta göra skillnad på de som vill engagera sig och strunta i om de är medlemmar eller inte ska inte medlemskapet ignoreras. De som blir medlemmar måste förstå att det ger dem möjligheter att påverka organisationens utveckling och vad som står på menyn imorgon. Likväl finns behovet av omedelbara fördelar, vilket skulle kunna tillfredsställas genom att ge medlemmar förtur till alla volontäruppdrag, enligt samma princip som stammisar har lättare att få bord på krogen.

Krogen ställer inga krav på hur ofta de ska äta, men när de dyker upp får de en extra kram. Åren kommer och går men svenska folkets engagemang verkar bestå, liksom vår kärlek till falukorven. Bjöd man på falukorv på 1960-talet var sannolikheten stor att antingen var stekt och serverades med stekt ägg och potatis, eller gjord i ugn med tomatketchup, ost och spaghetti. När jag söker på den populäraste receptsajten idag får jag 87 träffar på recept som svårli- gen låter sig kategoriseras i enkla grupper. Det är korv stroganoff med rökt fläsk, paprika och rosmarin, Stekt falukorv med Texas hot benas och Enkla falukorvssalladen. Korvpytt med senapskräm. Falukorv på medelhavsvis, texmex-vis, á la Per Morberg, eller á la LCHF. Falukorvsfajitas med avokadosalsa. Indisk gryta med falukorv. Falukorvspizza. Gratinerad kalkonfalukorv med blått potatismos. Mozzarellafylld falukorv med ajuvar. Risotto med falu- korv. Tournedos på falukorv med gräddat potatismos och senapskräm. För att nämna några.

Dessa varianter hade utan tvekan låtit som obegripliga bisarra smakutopier för alla de SSU:are som lyssnade på Palme den där dagen i maj 1964. Frågar man de av dem som fortfarande är i livet skulle de å andra sidan svara att det inte är något konstigt med recepten, även om de personligen föredrar den ena varianten före den andra.

I början av sitt tal gör Palme en kort paus innan han slår fast att han inte längre tror på någon enhetsformel, att man inte kan förvänta sig att hitta ett recept på lösningen av dagens problem i historien. Olika sätt att laga falukorv kommer att vara populära i olika tidsperioder, liksom.

Palme serverar sedan talets huvudrätt: en uppmaning till att slå vakt om historien och om visionerna men inte glömma bort att allt engagemang utgår från en individ. ”Det är i de en- skilda människornas engagemang som idéerna bevarar sin livskraft”.

Två veckor innan sin död i februari 1986 svarade Olof Palme på ett brev den 7-åriga Anna Alverland i Hallen i Jämtland som undrade vilken som är statsministerns favoriträtt. ”Lamm- filé med stekt potatis”.

Om det verkligen var Palmes favoriträtt kan vi inte veta. När en statsminister talar om sina matpreferenser ingår alltid ett element av gastronomisk populism uttryckt som en önskan om att understryka att man gillar sånt som folk antas gilla mest, något anspråkslöst.

När Erlanders bjuder hem tidningen Femina i slutet av 1960-talet har Aina skalat lök för att kunna laga Tages favoriträtt: levergryta. (Reportaget får titeln ”Tages njutning får Aina att gråta”.) När Fredrik Reinfeld svarar på Ica Kurirens enkät inför valet 2006 svarar han falukorvsgröda med bönor, potatis, tomat och purjolök som ha lärde sig laga som ung på 1970-talet. Till det drack han helst ett glas mjölk eller vatten. Stefan Löfvens favoriträtt är förstås arbetarkonnoterad vardagsmat: raggmunk med fläsk.

Skulle man bli statsminister en dag kan man alltså alltid uppge falukorv som favoriträtt

utan att reta upp någon i onödan. Falukorv är alltid folkligt, oavsett tillhör.

Men minns då också detta: Folkets engagemang är alltid engagemang, oavsett hur det uttrycker sig och oavsett vilken vilja som kanaliseras. Engagemang är att vilja något. Det är i de enskilda människornas engagemang som idéerna bevarar sin livskraft.

...

Ostspäckad falukorv

Ur Hemmets Veckotidning nr 45, 1960.

När vi drömmer oss tillbaka till en tid när alla verkade gilla att bli medlemmar var det alltså också den här typen av mat de gillade och tyckte kännetecknade husmanskost med färg och temperament. Idag har våra smaklökar utvecklats.

1/2 kg falukorv

Smör

Ost

Felix Tomatketchup

Kungsörnen Spaghetti

smörad stekpanna eller ett ungseldfast fat,

stick en rejäl skiva ost i varje skåra och spritsa

rikligt med Felix tomatketchup över.

Det är ketchupen och osten som ger den

här rätten smak och charm. Låt rätten

steka i medelvarm ugn (ca 225 grader) tills

osten har smält och korven fått vacker färg.

Drag skinnet av falukorven och gör ett antal skåror i denna. Lägg sedan korven i en

Servera korta Kungsörnen-spaghetti och Felix tomatketchup till.